

Adoptivní syn české literatury – Afroameričan Langston Hughes

MARCEL ARBEIT

Česká literatura přijímala už od druhé poloviny 19. století americké autory s otevřenou náručí a o básnících to platilo dvojnásob. Básníci jako Henry Wadsworth Longfellow, Edgar Allan Poe či Walt Whitman našli v českých zemích překladatele, kteří zároveň patřili i k nejvýznamnějším básníkům doby – Josefa Václava Sládka a Jaroslava Vrchlického. V letech 1907 a 1909 byla vydána dvoudílná *Moderní poezie americká*, antologie Antonína Klášterského, jež představila českým čtenářům 120 amerických básníků. Šlo o ediční počín, jaký v té době neměl v překladové literatuře v Evropě obdoby; američtí literární vědci dodnes stěží dokáží uvěřit, že již v roce 1907 existovaly české překlady tří básní Emily Dickinsonové, jejíž význam Američané docenili až po vydání jejích sebraných básní v roce 1955.

Někteří básníci se však stali pro českou literaturu víc než jen často zvanými hosty. Stali se zásluhou svých překladatelů, svého vztahu k českým zemím nebo masového vlivu své tvorby integrální součástí české literatury. Kamil Bednář poskytl v Čechách básnický azyl Robinsonu Jeffersovi (1887–1962), odsouvanému ve Spojených státech na okraj literatury a obviňovanému ze sympatií k fašismu. Jan Zábřana na konci padesátých let představil prostřednictvím časopisu *Světová literatura* i jiných dobových kulturních periodik českému publiku básníky „beat generation“ a pomohl vytvořit z Allena Ginsberga (1926–1997) symbol alternativní kultury. Tím pak Ginsberg zůstal pro několik generací českých básníků, a to i v době, kdy už to dávno nebyl ten nespoutaný „Kral Majales“, kterému Státní bezpečnost ukradla ve Viole deník a následně ho vyhostila z Československa. Do třetice k nám na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let přivedli mladí překladatelé samizdatových antologií a periodik (Petr Sulovský,

Jáchym Topol, Ladislav Šenkyřík a Josef Vykydal) a amerikanista Jaroslav Kořán Charlese Bukowského (1920–1994), a oslovili tak tisíce českých intelektuálů, posedávajících před listopadem 1989 i po něm v hospodách u piva a cigaret.

Dlouho před těmito třemi však česká literatura vzala do svého středu daleko rozporuplnějšího básníka, Afroameričana Langstona Hughese (1902–1967). Neobvyklé bylo především to, že si ho oblíbili autoři i čtenáři na dvou zcela neslučitelných pólech názorového spektra. Před druhou světovou válkou si ho přisvojovali poetisté i proletářští autoři, vyznavači jazzu i milovníci revolučních písní. Po druhé světové válce se k němu odvolávaly komunistické špičky i odpůrci socialistického režimu. Každý si z něj vzal něco. Režimní kulturní pracovníci oceňovali jeho třídní a etnický pohled odsuzující americký systém a kapitalistické vykořisťování. Byl vnímán jako proletář a milovník Sovětského svazu, který jen tu a tam přespříliš projevuje úctu ke kulturním tradicím svých afrických předků, především v oblasti hudby. Disidenti stejně jako jejich ideoví odpůrci oceňovali, že se Hughes nestal součástí hlavního, komerčního proudu americké literatury a přiblížil se spíše básnické avantgardě a později i zastáncům kulturního pluralismu. Na rozdíl od „socialistických“ umělců v nich však Hughesovy básně o nesvobodě a útlaku evokovaly zcela jiný režim než ten, o němž Hughes psal – ten, v němž museli v Československu žít. Hughesovo chameleonství a jeho změny názorů i stylů nevadily jedněm ani druhým.

Počínaje dvacátými lety se v českých zemích objevovaly v každém desetiletí stále nové, svérázné pokusy, jak si Hughese přizpůsobit k obrazu svému. První překlady se objevily krátce po vydání jeho sbírek *Unavené blues* (*The Weary Blues*, 1926) a *Sváteční šaty k židovi* (*Fine Clothes to the Jew*, 1927).¹ Již v roce 1928 Arnošt Vaněček (1900–1983), sám autor řady povídek a románů, přeložil dvě z jeho básní, Mosazná plivátka (*Brass Spittoons*) a Křídla andělů (*Angels Wings*) do *Tvaru a Kmene* a v roce

1] Veškeré údaje o českých překladech viz Arbeit – Vacca 2000.

1929 věnoval Hughesovi celý blok ve své antologii *Američtí básníci* (1929, výrazně rozšířené vydání 1946). Právě v ní se mimo jiné objevuje báseň *Píseň mladého muže*, která končí takto:

Když láska je pryč,
co mám s mládím dělat?
Láska je pryč, ó,
co mohu s mládím dělat?
Miluj mne dál, mammy,
nemusel bych smutně zpívat.
(Vaněček 1946: 75)

U Vaněčka mladý muž lká u hrobu své milé Lee Cory a posléze se vydá za tetou do chudobince, kde ho přepadnou chmurné myšlenky na stáří. V originále se ovšem báseň, která zachovává klasické bluesové schéma, jmenuje *Young Gal's Blues* a Coru Lee (nikoli Lee Coru) jde na hřbitov navštívit její přítelkyně. Závěr ní v originále takto:

When love is gone, O,
What can a young gal do?
Keep on a-lovin' me, daddy,
Cause I don't want to be blue.
(Hughes 1995: 123)

Hughesova báseň se dotýká dvou tabuizovaných témat: lásky mezi dvěma osobami stejného pohlaví a incestu, přičemž pokud jde o erotický vztah mezi otcem a dcerou, není jisté, zda si na něj dívka zvykla, nebo se jedná o hořkou ironii, pro blues typickou. Vaněček si tohoto podtextu evidentně všiml; jako zkušený překladatel si jistě nemyslel, že „gal“ je muž a „daddy“ je totéž co „mammy“. Nemohla ho k tomu vést ani snaha po větší hudebnosti; tou jeho překlad na rozdíl od originálu rozhodně neoplývá.

V současné době jsou debaty literárních vědců o Hughesově sexuální orientaci na denním pořádku. Aniž se došlo k definitivnímu závěru, je jisté, že se Hughes, který si po celý život své soukromí

bedlivě střežil, přátelil a stýkal s mnoha homosexuálně orientovanými afroamerickými kolegy, mezi něž patřili Claude McKay nebo Countee Cullen, a některé jeho básně k homosexualitě otevřeně odkazují; báseň *Kavárna ve tři ráno* (Cafe: 3 a.m.), do češtiny dosud nepřeložená, například zavádí čtenáře do klubu pro homosexuály.

Koncem dvacátých let se podobné motivy v Hughesově poezii ve Spojených státech většinou ignorovaly. Vaněček je rozpoznal, rozhodl se je však odstranit, byť za cenu naprostého zničení původního textu.

Kromě Vaněčka začali od třicátých let překládat Hughese i jiní: nejprve Bohuslav Glos, autor cestopisu spojeného s poučeným kulturním komentářem, který vyšel v roce 1933 v Olomouci pod názvem *Co jsem viděl v Americe*, a po něm Emanuel z Lešehradu. Po druhé světové válce přeložil jednu Hughesovu báseň i Miloš Macourek a ve svých básních Hughese několikrát zmiňuje i Ivan Blatný; ten v *Báсни v cizím bytě* ze sbírky *Tento večer* (1945) nejen dvakrát uvádí Hughesovo jméno, ale přebírá i jeho básnickou formu rozvolněného blues, příznačnou pro jeho ranou tvorbu:

Zkusím to, zahrát svoje zoufalství,
Tak jako v černošských básních, jen několika tóny,
Tak jako v černošských básních, jen několika tóny,
Jak Langston Hughes...
(Blatný 1994: 136)

Přestože se od roku 1931 Hughesova tvorba výrazně zpolitizovala, což souviselo s jeho stále větší angažovaností v americkém levicovém a černošském hnutí, až do nástupu komunistů k moci v únoru 1948 u nás vycházely především jeho básně o utrpení a těžkém životě Afroameričanů a všech, co nemají bílou pleť.

Po roce 1945 se s jeho poezií po svém vyrovnávalo mnoho mladých básníků a začínajících či příležitostných překladatelů, ale začali se jí zabývat i renomovaní autoři, například Jiřina Hauková. Překlady byly stále volnější a mnozí vytvářeli spíše jen variace na dané téma. Jako příklad může posloužit právě „překlad“ uvedený iniciálami J. H., který vyšel v říjnu 1947 ve *Svobodných*

novinách (jak se přechodně jmenovaly *Lidové noviny*) pod názvem Na dřevě, na stromě, který je bližší estetice Skupiny 42 než afroamerickému dědictví. Je jisté, že překladatelkou byla právě Jiřina Hauková, která svými iniciálami v té době překlady občas podepisovala (například překlad básně Frances Frostové či překlady z deníků Anaïs Ninové v *Listech*):

Na dřevě
Na stromě
Svítí zuby ústa nahá
Lesík rukou k hudbě sahá
A ta hudba jímá mne
Na dřevě na stromě
(Hughes 1947: 1)

V této básni o lynčování i největší znalec Hughesova díla stěží pozná slavnou Píseň černé dívky (Song for a Dark Girl), jak báseň nazval v roce 1929 Vaněček, který ji rovněž přeložit. Jde o původní báseň Haukové, v níž jediné, co z originálu zůstalo, je obraz stromu, na němž visí zabitá oběť. Není zachována původní veršová struktura a výsledek má už stěží něco společného s blues. Nesmírně podivné závěrečné tři verše, v nichž personifikovaný lesík spouští hudbu jako ruka zapínající gramofon a básnický subjekt nejspíš rovněž končí na stromě, připomínají spíše verše naturalisty Stephena Cranea než Hughese. Možná je básnickým subjektem dokonce onen lynčovaný Afroameričan a poslední verš je míněn jako pointa. Hughes je daleko přímočařejší a jednodušší:

Way Down to Dixie
(Break the heart of me)
Love is a naked shadow
On a gnarled and naked tree.
(Hughes 1995: 104)

Na jaře roku 1948 zmiňuje Hughese ve své básni List anglickým a americkým básníkům Vladimír Holan, a to v bezprostřed-

ním sousedství Ernesta Hemingwaye, Carla Sandburga a Edgara Lee Masterse, s nimiž si připíjí a doufá, že jim nepíše zbytečně:

věřím, že i Vy
Jste proti duté duši pekařů,
to jest proti hladovým děrám v chlebě
z červotočiny,
že i Vy
Jste proti vydřigroši, proti krev-penízi
a proti všem, kdož ohrožení
ve svém vzpurném sobectví,
chtí zmásti nakonec aspoň sentimentalitou
(Holan 1948: 6)²

Za Hughese odpověděli jeho čeští komunističtí vydavatelé a překladatelé – a od roku 1950 jeho obraz v českém literárním prostředí zcela změnili. Proto se mohl stát jediným žijícím americkým autorem, jemuž v období od února 1948 do Stalinovy a Gottwaldovy smrti v březnu 1953 vyšla v češtině básnická sbírka, a to nebyl ani členem Komunistické strany USA. V době, kdy se překládali jen současní druhořadí komunističtí autoři publikující v americkém měsíčníku *Masses & Mainstream*, jenž navázal na někdejší *New Masses*, kam přispíval před válkou i Hughes, to byl malý zázrak. Ve sbírce *O Americe zpívám*, kterou v roce 1950 v Mladé frontě edičně připravil její tehdejší šéfredaktor Jaroslav Bouček (přibližně třetinu básní sám také přeložil), ovšem byly básně z dvacátých let ovlivněné blues a jazzem v menšině. Nechyběly sice zcela, protože jejich publikování bylo možno ospravedlnit zdůrazňováním třídního boje utlačovaných proti vykořisťovatelům a boje proti rasové diskriminaci, ale převážná většina básní byly socialistické litanie. Už jejich názvy říkají vše: Dobrý den, revoluce (Good Morning

2] Tuto báseň cituje též Peprník (Peprník 2002: 674), jako měsíc vydání však místo dubna uvádí chybně březen (takto je báseň Holanem datována) a v rejstříku na s. 918 jako zdroj *Lidové noviny* (k tomuto názvu se *Svobodné noviny* vrátily až v květnu 1948).

Revolution), Dobré jitro, Stalingrade (Good Morning Stalingrad) nebo Balada o Leninovi (Ballads of Lenin):

Ruský soudruhu Lenine,
vznešený je tvůj kryt,
vstaň, Lenine, můj soudruhu,
přines mi štěstí a klid.
(Hughes 1950: 42)

Přestože v těchto letech tvořila pamfletická poezie už jen mizivé procento jeho tvorby, u nás byl Hughes představován v souladu s potřebou doby výhradně jako revolucionář a militantní bojovník.

V této sbírce jsou ovšem dvě básně, o nichž vůbec není jisté, že je Hughes napsal. Arnold Rampersad a David Roessel, editoři *Sebraných básní Langstona Hughese* (The Collected Poems of Langston Hughes, 1994), je neuvádějí ani v rozšířeném, druhém vydání (1995) své knihy. První z nich je báseň Balada pro Američany, rozsáhlá skladba o vykořisťovatelské historii Spojených států – v angličtině ani v jiném jazyce než v češtině se ji doposud nepodařilo doložit, ale pokud ji nenapsal sám Hughes, musel to být někdo, kdo dokonale zvládl jeho styl. Druhá báseň, kterou Rampersad s Roesselem neznají, je Cesta svobody (Freedom Ride). Její „kvality“ si zaslouží rozsáhlejší citaci:

Hitler se může uchvástat,
Hirohito řídit jako kat.
Já jdu hledat svobodu,
když mě chcete dostat do hrobu.
Proto pochoduji, ano, jsem na pochodu,
pochoduji *po cestě svobody*.

Mělo by to být jasné –
jako že máte nos, oči a řasy,
že na tomhle světě
je dost místa pro všechny rasy.
(tamtéž: 66)

Tato báseň byla dlouho považována za apokryfní, ale při práci na *Bibliografii překladů z americké literatury do češtiny* (2000) byl nakonec přece jen objeven originální text, a to v zapomenuté antologii *Ik Bin De Nieuwe Neger* (1965), sestavené šestnáct let po českém výboru v Nizozemí Rosey E. Poolovou (je indexována v Kallenbach 1979). Je doloženo, že Hughes se snažil udávat některé ze svých básní – ve Spojených státech nezveřejnitelných – evropským nakladatelům. V Československu si prokazatelně dopisoval s Kamilem Bednářem, Jiřím Valjou i jinými a posílal i dosud nepublikované rukopisy.

Na druhou stranu překladatelé pominuli Hughesovu báseň *Vzkaz pro prezidenta* (*Message to the President*), šířenou anonymně nakladatelstvím Associated Negro Press. Přitom právě tato politická báseň má přímý vztah k Československu, neboť se v ní objevují tyto verše:

Milý pane prezidente,
smím si s vámi promluvit?
Jedna věc mě dlouho trápí,
vůbec nedopřeje klid.
[...]
Slyším vás mluvit o svobodě
Pro Finy,
Židy
a Čechoslováky –
Ale nikdy se nezmíníte
O nás, co máme černou pleť!
(Hughes 1995: 590–591, přel. M. A.)

Americký prezident nemá co hovořit za socialistické „Čechoslováky“ – tento model, byť zpracovaný z jiného úhlu pohledu, najdeme v bezpočtu básní českých básníků, kteří se, jak šla doba, obraceli ke všem prezidentům USA od Harryho Trumana po Ronalda Reagana s nejrůznějšími dobře míněnými radami a doporučeními – od odchodu z Koreje počátkem padesátých let po zákaz výroby neutronové pumy v letech osmdesátých. Hughes jako

dobry adoptivni syn ceske literatury sel Ivanu Skalovi, Miroslavu Florianovi a mnoha dalším príkladem, i když na rozdíl od nich mu nešlo o ideologii či vlastní prospěch, ale především o rasovou rovnost. Do češtiny rovněž nikdy nebyla přeložena Hughesova slavná báseň *Sbohem, Kriste* (Goodbye Christ), i když by se svým militantním ateismem do kontextu padesátých let v Československu velmi dobře hodila.

Básně z výboru *O Americe zpívám* byly stále znovu přetiskovány v nejrůznějších tematických antologiích, jakými byly například *Hlasy básníků bojujících na západě* (1951), k jejímuž editorství se propůjčil stárnoucí Vaněček, *Poezie zbraň pravdy: básníci světa v boji za mír a socialismus* (1953) či *Mládí světa: básníci světa zpívají o míru* (1953, obojí sestavil Adolf Kroupa). V roce 1951 byla rovněž vydána (v nekompletní verzi) Hughesova povídková sbírka *To jsou bílí* (The Ways of White Folks, 1934). Přes obrovskou Hughesovu oblibu a jeho takřka úplné zdomácnění v českých zemích si však nakladatelé, vědomi si toho, že Hughes je stále naživu a mohl by napsat něco, co by bylo v rozporu se socialistickými ideály, nechávali otevřená zadní vrátka. Jaroslav Bouček mu v doslovu ke knize *O Americe zpívám* sice vyslovil uznání za jeho pokrokovost a uvědomělost, ale pak ho neopomněl pokárat: „V Hughesově poezii se totiž čas od času stále ještě projevuje hazardní a lehkomyšlný tón, který připomíná dobu jeho harlemské idyly [...] Zde mezi upřímnou a prostou lyrikou se ozývá podezřelé kvikání saxofonu a cinkot lahví s ginem“ (Bouček 1950: 89).

Po XX. sjezdu KSSS a kritice kultu Stalinovy osobnosti začali čeští milovníci poezie oceňovat právě toto neideologické „kvikání saxofonu“ a Hughes se stal pro nastupující generaci českých básníků i prozaiků opět především básníkem jazzu a blues. Jeho básně o Leninovi, Stalinovi a revoluci jako by neexistovaly – Češi mu odpustili stejně jako mnohým svým vlastním básníkům, kteří ještě před několika lety oslavovali Gottwalda či psali o sběru „amerického brouka“, mandelinky bramborové. Oba výběry poezie Langstona Hughese, připravené Jiřím Valjou, *Černoch si zpívá blues* (1957) a *Harlemský zpěvník* (1963), jej představují daleko šířeji než většina současných amerických antologií, které v něm

(podle svého zaměření) vidí buď pouze etnického barda, nebo pouze bojovníka za práva Afroameričanů. V prvním z nich se rovněž objevují tři básně, které Rampersad nezná a které Valja získal přímo od Hughese; dvě z nich, Achich! Běda! (Awe) a Africký otazník (African Question Mark) byly původně otištěny v časopise *Black Orpheus*.

V roce 1956 Hughese překládali do ostravského měsíčníku *Červený květ* Josef Škvorecký s Lubomírem Dorůžkou. V šedesátých letech se svezl na vlně zájmu o beatniky jako autor, jehož mnozí z nich uváděli jako jednu z inspirací. V roce 1963 se ve sborníku *Taneční hudba a jazz* objevily ukázky z nejzajímavější sbírky Hughesovy kariéry *Zeptej se mámy* (Ask Your Mama, 1961), v níž na sklonku svého života opustil veškeré ideologické modely a přihlásil se otevřeně ke kulturnímu pluralismu, kterému podle něj nejlépe odpovídá svobodná a tvůrčí jazzová improvizace. Jeho verše se staly nedílnou součástí významné antologie *Jazzová inspirace*, sestavené Škvoreckým a Dorůžkou v roce 1966. V roce 1969 se titulní báseň jeho první sbírky, *Unavené blues*, dostala i do čítanky pro odborná učiliště a učňovské školy; čítanka pro střední školy následovala až o čtyři roky později a byla pro ni s ohledem na změněnou politickou situaci vybrána báseň jiná. O Hughesovi se hovoří i v českých prózách, zmiňuje se o něm například jedna z postav *Milenců a vrahů* (1969) Vladimíra Párala.

Jak už bylo řečeno, v období normalizace existovaly oba hlasy Langstona Hughese vedle sebe: ten podvratný jazzový i ten „oficiální“ levicový. Na jedné straně středoškoláci povinně četli jeho verše v antologii *Básně a písně barikád* (1975), na druhé se jej ujal samizdat a postavil ho po bok Allena Ginsberga, Lawrence Ferlinghettiho, Gregoryho Corsa a Kennetha Fearinga. V roce 1971 předvedlo tehdejší Divadlo Oldřicha Stibora v Olomouci jeden z nejradikálnějších pokusů udělat z Hughese českého autora, když jeho hru *Simple se žení: Och, ta láska nebeská* (Simply Heavenly, 1957; česky 1959), adaptaci jeho vlastního románu *Simple Takes a Wife* (1953), doplnilo v roce 1971 – snad na základě inspirace podtitulem – semaforovými písněmi Jiřího Suchého a Jiřího Šlitra. Vladimír Mišík zařadil na svou druhou dlouhohrající desku

v roce 1980 píseň Sladké je žít (hudbu napsal Ignác Merkl), což byla Hughesova báseň *Life Is Fine* v překladu Jiřího Valji. Píseň téměř zlidověla a pro posluchače je navždy „od Mišíka“.

A jak se daří odkazu amerického adoptivního syna české poezie dnes? Od roku 1985, kdy v antologii Josefa Jařaba *Masky a tváře černé Ameriky* vyšla dříve nepřeložená báseň *Minstrel* (*Minstrel Man*), přebásněná Jiřím Joskem, se žádný nový překlad Hughesova básnického ani jiného díla neobjevil. Vlastně přece jen ano – báseň *Matka synovi* (*Mother to Son*) můžeme najít v jednom z příběhů z prvního svazku dušehřejné a přísně dezinfekční *Slepičí polévky pro duši* (*Chicken Soup for the Soul*, 1993; česky 1996). Není to zrovna povznášející zjištění.

Literatura

ARBEIT, Marcel (ed.)

2000 *Bibliografie americké literatury v českých překladech. Bibliography of American Literature in Czech Translation 1–3* (Olomouc: Votobia)

BLATNÝ, Ivan

1995 *Verše 1933–1953*, ed. R. Havel (Brno: Atlantis)

BOUČEK, Jaroslav

1950 Doslov, in L. Hughes: *O Americe zpívám*, přel. J. Bouček, Z. Kožnar, J. Stern (Praha: Mladá fronta), s. 81–89

HOLAN, Vladimír

1948 List anglickým a americkým básníkům, *Svobodné noviny*, č. 86, 11. 4., s. 6

HUGHES, Langston

1947 Na dřevě, na stromě, přel. J. Hauková (podepsáno J. H.), *Svobodné noviny*, č. 249, 24. 10., s. 1

1950 *O Americe zpívám*, ed. J. Bouček, přel. J. Bouček, Z. Kožnar, J. Stern (Praha: Mladá fronta)

1957 *Černoch si zpívá blues*, ed. a přel. J. Valja (Praha: SNKLHU)

1995 *The Collected Poems of Langston Hughes*, edd. A. Rampersad, D. Roessel (New York: Vintage Books)

KALLENBACH, Jessamine S. (ed.)

1979 *Index to Black American Literary Anthologies* (Boston: G. K. Hall & Co)

PEPRNÍK, Jaroslav
2002 *Amerika očima české literatury od vzniku USA po rok 2000*
(Olomouc: Univerzita Palackého)

VANĚČEK, Arnošt (ed.)
1946 *Američtí básníci* (Praha: Svoboda)

Doc. PhDr. Marcel Arbeit, Dr., Univerzita Palackého, Olomouc